

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti
tuleviku heaks

Eeluurimiskohtuniku institutsiooni korrastamine

professor Jaan Ginter
Kriminaalmenetluse revisjoni töörühma juht
Mai 2016

1. Praeguse situatsiooni kirjeldus

Eeluurimiskohtuniku institutsioon loodi Eestis kriminaalmenetluse seadustiku kehtestamisega 2004.a. 1. juulist. KrMS § 21 lg (1) kohaselt „eeluurimiskohtunik on maakohtu kohtunik, kes täidab talle käesoleva seadustikuga pandud ülesandeid kohtueelses menetluses ainuisikuliselt“.¹

KrMS-i seletuskirjas põhjendati eeluurimiskohtuniku institutsiooni loomist järgnevalt: „Eeluurimiskohtunik peaks olema kriminaalmenetluses see subjekt, kes täidab Euroopa inimõiguste konventsioonist ja põhiseadusest tulenevat kohtuniku rolli kohtueelses menetluses - nimelt eeldab Euroopa inimõiguste konventsiooni nõuete täitmine põhiõiguste piirajast ja õigusemõistjast kohtunike teineteisest lahutamist ühe ja sama kriminaalasja raames. Seega ei tohiks kriminaalmenetluses olla näiteks vahistamisloa andja ning kriminaalasja lahendaja üks ja seesama kohtunik. Eelnõus ongi nimetatud küsimus lahendatud Eesti kriminaalmenetlusõiguse jaoks täiesti uue instituudi - eeluurimiskohtuniku - sätestamisega. Eeluurimiskohtuniku ülesandeks on eelkõige kõikvõimalike põhiõiguste piiramisega seotud küsimuste lahendamine, aga ka muude talle seadusega pandud kohustuste täitmine [...]. Siinjuures vajab kindlasti rõhutamist, et eeluurimiskohtunik ei ole üksnes põhiõiguste piiramisele spetsialiseerunud kohtunik, vaid tegemist on lihtsalt ühe maa- ja linnakohtu koosseisus ette nähtud kohtunikuga, kellele on tööjaotusplaanijärgselt pandud vastavad ülesanded. Täiendavate kohtunikohtade loomist eeluurimiskohtuniku instituudi sissetoomine kriminaalmenetlusesse ei eelda, kuna tegemist on lihtsalt kõikide ka tänasel päeval lahendatavate küsimuste koondamisega ühe kohtuniku kätte.“²³

Ka Kriminaalseadustiku kommenteeritud väljaandes on rõhutatud, et „eeluurimiskohtunik on ajutine ja roteeruv amet. Maakohtu tööjaotusplaaniga määratakse kindlaks, kes maakohtu

¹ <https://www.riigiteataja.ee/akt/106012016019>

² KrMS-i eelnõu seletuskiri. [http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/3cbb022-95f6-32ec-be3c-](http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/3cbb022-95f6-32ec-be3c-c4aa0001f34/Kriminaalmenetluse%20seadustik/)

³ [c4aa0001f34/Kriminaalmenetluse%20seadustik/](http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/3cbb022-95f6-32ec-be3c-c4aa0001f34/Kriminaalmenetluse%20seadustik/)

kohtunikest peavad teatud ajaperioodi jooksul täitma vastavas maakohtus (ka) eeluurimiskohtuniku ülesandeid“⁴

Eeluurimiskohtuniku otsustusküsimuste ringi määratlemisel seisukohad KrMS-i Riigikogus menetlemise ajal muutusid. Algselt pakuti eelnõu seletuskirjas välja, et eeluurimiskohtuniku ülesandeks on peale kõikvõimalike põhiõiguste piiramisega seotud küsimuste lahendamise, ka „muude talle seadusega pandud kohustuste täitmine nagu näiteks kohtu alla andmine“.⁵

Lõpuks Riigikogus vastu võetud versioonis siiski jäeti kohtu alla andmine juba kohtus asja arutava kohtuniku otsustada (KrMS § 257). Sama eeluurimiskohtuniku otsustusküsimuste ringi kitsendamise suunda on rõhutanud ka Riigikohus, rõhutades oma kriminaalsajas 3-1-1-41-08 tehtud otsuses, et „kriminaalmenetluse seadustikust tulenevad eeluurimiskohtuniku ülesanded on sellised, mis kulgeva kriminaalmenetluse raames garanteerivad vaid üksikute menetlustoimingute tegemisel täiendava põhiõiguste kaitse. Kuid [...]tema pädevuses ei ole [...] kriminaalmenetluse kui terviku kulgemise põhjendatuse hindamine.“⁶

Arutlusteemad:

- kas oleks otstarbekas muuta eeluurimiskohtunikud eraldi kohtunikkonna osaks, kes tegeleksid ainult eeluurimiskohtuniku funktsiooni täitmisega ning ei saaks teistes kohtuasjades olla asja sisuliselt otsustavateks kohtunikeks?
- kas on põhjendatud, et eeluurimiskohtunikuna tegutsemine väljaspool KrMS §§ 132, 134, 135 ja 137 raame ei takista asja sisulises arutamises osalemist?
- kas on põhjendatud eeluurimiskohtuniku otsustusküsimuste piiramine ainult üksikute kohtueelse uurimise protsessis esile kerkivate küsimuste otsustamisega?
- kas KrMS praegune tekst on piisavalt järjekindel eeluurimiskohtuniku eraldi välja toomisel?
- kas oleks põhjendatud eeluurimiskohtunike eraldi institutsioonina ära kaotamine?

2. Kas oleks otstarbekas muuta eeluurimiskohtunikud eraldi kohtunikkonna osaks, kes tegeleksid ainult eeluurimiskohtuniku funktsiooni täitmisega ning ei saaks teistes kohtuasjades olla asja sisuliselt otsustavateks kohtunikeks

Teema, et eeluurimiskohtunikud võiks olla eristaatusega kohtunikud, kes tegeleksid ainult kriminaalasjade kohtueelse menetluse raames esile kerkivate küsimuste lahendamisega ning kohtuasjade sisulise lahendamisega üldse ei tegeleks, tõstis tugevasti üles Märt Rask, kes tehes

⁴ Kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaanne. Koostajad Eerik Kergandberg ja Priit Pikamäe. Kirjastus Juura, Tallinn 2012, § 21 komm. 1.

⁵ KrMS-i algselt vastu võetud tekst ja seletuskiri. <http://www.riigikogu.ee/download/bbb684cc-0661-3dc4-81432471f5e41771/old>

⁶ <http://www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-1-41-08>

Riigikogule Riigikohtu esimehena ettekande kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduste ühetaolise kohaldamise kohta, leidis, et selline ümberkorraldus võiks aidata „paremini rakendada võistlevat kohtumenetluse printsiipi, mis hõlmab ka eeluurimist“⁷.

Meie eeluurimiskohtunikega sarnaste funktsioonidega kohtunikke võime leida mitmetest riikidest. Väga sageli on ka neis riikides eeluurimiskohtunikul teistes kohtuasjades sisulise otsustaja roll.

Kohati on katsed eeluurimiskohtuniku rolli vastava kohtuniku ainurolliks tegemisel toonud kaasa olulisi negatiivseid tagajärgi. Üks põhjalikumalt läbi uuritud katsetest tehti Moldaavias. Moldaavias loodi 2003.a. eraldi eeluurimiskohtunike institutsioon, kes tegelesid eranditult ainult kohtueelses menetluses küsimuste lahendamisega⁸. Nendest, kes soovisid eeluurimiskohtunikuks saada, valdav enamus olid varasemad prokurörid ja uurijad. Ning sellest tulenes ka Moldaavias eeluurimiskohtunike süüdistav eelhoiak oma funktsioonide täitmisel⁹. Moldaavia eeluurimiskohtunike kalduvus anda kergekäeliselt lubasid erinevate menetlustoimingute teostamiseks on leidnud väga tõsist kriitikat Euroopa Inimõiguste kohtu lahendites.¹⁰

Eeluurimiskohtunikelt kohtuasjade sisulise lahendamise funktsiooni äravõtmine saab kaasa tuua ka positiivseid tulemusi. See tooks kaasa eeluurimiskohtunike arvu vähenemise ning võib võimaldada eeluurimiskohtunike paremat väljaõpet nende funktsioonide täitmiseks. Kuid selline muudatus saaks olla põhjendatud ainult siis kui saaksime välistada need negatiivsed tagajärjed, mis Moldaavias sellise eksperimendiga kaasnesid.

Kahjuks ei ole põhjust arvata, et meil eeluurimiskohtuniku amet kujuneks sama prestiižsseks nagu on praegu kohtunikuamet. Seega on tõenäoline, et ka meil spetsialiseeritud eeluurimiskohtunike seas võib hakata domineerima süüdistav hoiak. Me näeme ka praegu liigagi tihti, et kohtueelses menetluses erinevateks toiminguteks lubade andmisel osa kohtunikke võtavad selliste lubade andmist rutiinse tegevusena, kus kasutatakse liiga sageli otsest *copy-paste* meetodit jättes küsimused sisuliselt detailsemalt läbi analüüsimata¹¹.

Samuti ei ole tagatud, et vähem puhtalt kohtueelses kriminaalmenetluses tegutsemisele spetsialiseerunud kohtunike poolt inimõigusi riivavate uurimistoimingute jaoks lubade andmine tagaks sama kõrge avalikkuse usalduse kui see praegu on olnud tagatud. Väiksemate kohtumajade puhul osutuks äärmiselt raskeks ka olemasolevate kohtunikukohtade arvu säilitamise puhul ühegi kohtuniku puhtalt eeluurimiskohtuniku funktsiooni peale jätmine.

⁷ <http://stenogrammid.riigikogu.ee/et/201306061000#PKP-13138>

⁸ Reforming the institution of the investigative judge in the Republic of Moldova. Report.

Vladislav Gribincea, Ion Guzun, Sorina Macrinici, Chişinău, 2015. <http://crjm.org/wpcontent/uploads/2015/03/CRJM-Raport-JI-En-28-01-2015.pdf> p. 19.

⁹ Ibid, p 7.

¹⁰ vt. näit. Iordachi and Others v. Moldova, § 51. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91245>

¹¹ Jälitustegevuse kohtulik eelkontroll Eestis. Kohtupraktika analüüs. Mervi Kruusamäe, Timo Reinthal Riigikohus, Tartu, 2013. http://www.riigikohus.ee/vfs/1510/Lisa%205_Jalitustegevuse%20analuus.pdf

Rääkimata sellest, et eeluurimiskohtuniku funktsiooni piisavalt operatiivse täitmise jaoks ühest eeluurimiskohtunikust piirkonna kohta ei piisa.

3. Kas on põhjendatud, et eeluurimiskohtunikuna tegutsemine väljaspool KrMS §§ 132, 134, 135 ja 137 raame ei takista asja sisulises arutamises osalemist?

Kuigi algselt vastu võetud KrMS-i versiooni kohaselt oleks § 49 lg (1) p 2) nõudnud, et eeluurimiskohtunikuna tegutsenud kohtunik ei tohi sisulisel arutamisel kohtunikuks olla¹², muudeti seda sätet juba enne seadustiku jõustumist nii, et eeluurimiskohtunik ei saa olla sama asja sisulisel arutamisel (välja arvatud kokkuleppe- ja käskmenetluses) kohtunikuks ainult siis kui ta eeluurimiskohtunikuna otsustas kahtlustatava vahistamise (KrMS § 132), vahistamisest keeldumise või vahistatu vabastamise (KrMS § 134) või vahistamise kautsjoniga asendamise üle (KrMS § 135) või teostas vahistuse ja kautsjoni põhjendatuse kontrolli (KrMS § 137).¹³

Eeluurimiskohtuniku institutsiooni kasutamise põhieesmärk on see, et need kohtunikud, kes tegelevad kriminaalasjaga selle kohtueelse menetlemise ajal ja seetõttu on sellises menetluses osalemisega teatud osas juba eelnevalt oma seisukoha kriminaalasja kohta välja kujundanud, ei osaleks kriminaalasja sisulisel otsustamisel. Sellist põhimõtet on oluliseks pidanud ka Euroopa Inimõiguste Kohus.

Kaaluda on vaja, kas meil praegu KrMS-is selles osas kriitiliseks peetud funktsioonide (vahistamine, vahistamisest keeldumine või vahistatu vabastamine, vahistamise kautsjoniga asendamine ning vahistuse ja kautsjoni põhjendatuse kontroll) kõrval teiste eeluurimistoimingute puhul eeluurimiskohtunik ei puutu kokku potentsiaalselt eelnevaid hoiakuid tekitava materjaliga.

Ei ole kerge tõestada, et näiteks kahtlustatava ametist kõrvaldamisel eeluurimiskohtunik ei puutu kokku süüdistuse materjalidega, mis võiksid temas tekitada eelnevaid hoiakuid, mis võiksid teda hiljem samas asjas sisulise kohtunikuna otsuse tegemisel mõjutada.

Esialgne hoiak kipub mul praegu olema, et KrMS-i algselt vastu võetud versioon oli siiski põhjendatum ning väikeste kohtumajade piiratud kohtunike arvule viidates tehtud muudatus võib kaasa tuua situatsiooni, kus kriminaalasja sisulisel otsustamisel osaleb kohtunik, kes eeluurimiskohtunikuna on juba eelnevalt oma hoiaku selles kriminaalasjas osaliselt kujundanud, muuhulgas selliste materjalide alusel, mis asja sisulisel lahendamisel kohtukõlblikuks ei pruugi osutada.

¹² KrMS-i algselt vastu võetud tekst. <http://www.riigikogu.ee/download/bbb684cc-0661-3dc4-81432471f5e41771/old>

¹³ KrMS rakendamise seadus. <https://www.riigiteataja.ee/akt/765405>

4. Kas on põhjendatud eeluurimiskohtuniku otsustusküsimuste piiramine ainult üksikute kohtueelse uurimise protsessis esile kerkivate küsimuste otsustamisega?

Ka sellele küsimusele vastamisel tuleks eelkõige lähtuda sellest, et eeluurimiskohtuniku institutsioon on vajalik selleks, et kriminaalasja sisulisel otsustamisel ei osaleks kohtunikud, kes on asja varasemal menetlemisel kokku puutunud materjalidega, mis asja sisulisel lahendamisel tõenditena kohtukõlbulikud ei pruugi olla.

S.t. esialgu tundub eeluurimiskohtuniku funktsioonide piiramine olevat põhjendamatu. Näiteks situatsioonis, kus kohtunik peab otsustama kriminaalasja otstarbekuse tõttu lõpetamise üle, puutub kohtunik kindlasti kokku päris suure hulga materjalidega ning ta peab kujundama välja ka oma arvamuse, kas kriminaalasja lõpetamine on otstarbekohane. Juhul kui kohtunik teeb seda otsustust päris sisuliselt ja seetõttu vahel jõuab ka seisukohale, et kriminaalasja otstarbekohasuse tõttu siiski lõpetada ei saa, siis on meil tegemist jälle kohtunikuga, kes ei tohiks asja sisulisel arutamisel osaleda. Tõenäoliselt oleks otstarbekas vaadelda kõiki selliseid kohtunikke, kes kriminaalasja mingil menetlemise etapil peavad kokku puutuma materjalidega, mille alusel neis võivad kujuneda eelnevad hoiakud kriminaalasja lahenduse suhtes, eeluurimiskohtunikenä.

Samuti võib esineda situatsioone, kus kohtumenetluse ajal tuleb otsustada mõningaid üksikküsimusi, mille lahendamiseks võib olla vaja tutvuda materjalidega, mis võivad tekitada eelnevaid hoiakuid kriminaalasja lahendamiseks. Näiteks KrMS § 141¹ näeb ette, kannatanu eraelu ja muude isikuõiguste kaitseks võib prokuratuuri taotlusel ja **eeluurimiskohtuniku määruse või kohtumääruse** alusel kehtestada ajutise lähenemiskeelu. Ajutise lähenemiskeelu kohaldamise määruse tegemiseks tutvub **eeluurimiskohtunik** kriminaaltoimikuga ja küsitleb kahtlustatavat või süüdistatavat ja vajaduse korral kannatanut ajutise lähenemiskeelu taotluse põhjendatuse selgitamiseks. Selge on see, et ka kohtumäärusega ajutise lähenemiskeelu kehtestamiseks oleks vaja tutvuda materjalidega. Kriminaalasja kohtulik arutamine ei pruugi olla selleks ajaks veel nii kaugele jõudnud, et kohtunikul sellise määruse tegemiseks juba piisav informatsioon käes oleks. Kuid selge on ka see, et kohtunikule meie kriminaalmenetluses enam algset kriminaaltoimikut kätte anda ei saa. Võimalik, et sellistel juhtudel oleks vajalik eeluurimiskohtuniku funktsioone pikendada isegi perioodini, mil kriminaalasi on juba kohtusse jõudnud.

5. Kas KrMS praegune tekst on piisavalt järjekindel eeluurimiskohtuniku eraldi välja toomisel?

KrMS-i teksti vormistamisel on asunud seisukohale, et kui mingi säte puudutab nii eeluurimiskohtunikke kui ka muid kohtunikke, siis sõnastuses tuuakse eeluurimiskohtunikud teiste kohtunike kõrval eraldi välja. Näiteks KrMS § 89 näeb ette, et „läbivaatuse toimetamiseks arestitakse posti- või telegraafisaadetus prokuratuuri taotlusel **eeluurimiskohtuniku määruse või kohtumääruse** alusel“ ning § 91 lg 2 sätestab, et

„läbiotsimist toimetatakse prokuratuuri taotlusel eeluurimiskohtuniku määruse või kohtumääruse alusel“ jne jne.

Siiski ei ole kahjuks KrMS-i tekst selles osas piisavalt järjekindel. Mitmetes kohtades on mingis küsimuses kohtule funktsiooni andmisel jäänud eraldi märkimata, et seda funktsiooni täidab mõningatel juhtudel ka eeluurimiskohtunik. Näiteks KrMS § 141¹ lg (1¹) kohaselt võib kohus „koos ajutise lähenemiskeeluga kohaldada karistusseadustiku §-s 75¹ sätestatud elektroonilist valvet kahtlustatava või süüdistatava nõusolekul“. Üpriski selge on, et samasugune õigus peaks olema ka eeluurimiskohtunikul. Ning KrMS § 126⁴ näeb ette et „kui tegemist on vahetu ohuga isiku elule, kehalisele puutumatusel, füüsilisele vabadusele või suure väärtusega varalisele hüvele ning loa taotlemine või vormistamine ei ole õigel ajal võimalik, võib kohtu luba nõudva jälitustoimingu teha edasilükkamatul juhul kohtu loal, mis on antud taasesitamist võimaldaval viisil.“ Kuid sellesama paragrahvi viiendas lõikes on täiesti selge, et tegemist on „eeluurimiskohtuniku“ loaga. Jne. jne.

Samuti on mitmetes kohtades jäänud märkamata, et see, mida on öeldud eeluurimiskohtuniku kohta, on tegelikult vaja ütelda ka teiste kohtunike kohta. Näiteks KrMS § 135 näeb ette, et kahtlustatava või süüdistatava taotlusel võib eeluurimiskohtunik või kohus asendada vahistamise kautsjoniga. Kuid sama paragrahvi lõige viis unustab kohtu eraldi mainimise ära ja sätestab ainult, et „kautsjonitaotluse lahendamiseks toimetatakse eeluurimiskohtuniku juurde vahistatu, kutsutakse prokurör ja vahistatu taotlusel ka kaitsja ning kuulatakse ära nende arvamus.“ Ning KrMS § 142 näeb ette, et vara arestitakse prokuratuuri taotlusel eeluurimiskohtuniku määruse või kohtumääruse alusel. Kahjuks sama paragrahvi kaheksas lõige annab juhise ainult juhiks kui arestimine toimub eeluurimiskohtuniku poolt sätestades, et „kinnisasja arestimiseks esitab eeluurimiskohtunik arestimismääruse Tartu Maakohtu kinnistusosakonnale keelumärke kandmiseks kinnistusraamatusse.“ Jne. jne.

6. Kas oleks põhjendatud eeluurimiskohtunike eraldi institutsioonina ära kaotamine?

Asjaolu, et KrMS-i tekstis on eeluurimiskohtuniku ja kohtu paralleelselt sõnastuses kasutamisel nii palju raskusi esinenud, võib esile tuua idee, et äkki võiks eeluurimiskohtuniku termini kasutamisest üldse loobuda. Seda enam juhul, kui kehtima jääb lähenemine, et eeluurimiskohtunikuks olemine on kõigest mõnede kohtunike lisafunktsioon ja eeluurimiskohtunikuna tegutsevatel kohtunikel on teistes kohtuasjades asjade sisulise lahendamise funktsioon.

Automaatselt ei saa sellist varianti küll välistada sest on ju meilgi siin päris pikalt hakkama saadud ilma sellise termini kasutamisetä. Aga arvestades seda, et see termin on siiski meil praktikas juba päris hästi juurdunud, siis ilmselt ei ole mõistlik hakata selle termini nüüd ära kaotamisega segadust tekitama.

Võimalikud täiendavad teemad, mis kerkisid esile eeluurimiskohtunike ümarlaval 18. märtsil 2016.a.

- A. Analoogiliselt tsiviilkohtumenetlusega võiks ära keelata alluvusvaidlused eeluurimiskohtunike poole pöördumise osas?
- B. Eeluurimiskohtuniku poolt vara arestimise taotluste lahendamise tähtaeg. Kas oleks mõeldav ainult resolutsiooniga määrus. Täis motiveeringuga määrus teha ainult kaebuse esitamisel?
- C. Kas reguleerida rohkem eeluurimiskohtuniku menetlust?
- D. Millal peaks toimuma vahistamise ja jälitusloa pikendamine , mitu päeva enne tähtaja lõppu?
- E. Kas saaks teha lõplikke vara saatuse otsustamisi juhul kui kahtlustatavat ei saa kätte (kadunud, surnud)?